

Lucijana Armanda Šundov
(Split)¹

Disfunkcionalna patrijarhalna obitelj u Šegedinovu egzistencijalističkom romanu *Djeca božja*

Ključne riječi: patrijarhat, rodne uloge, moć, egzistencijalizam, *Djeca božja*
Keywords: patriarchy, gender roles, power, existentialism, *Djeca božja* (“Children of God”)

Uvod

Petar Šegedin predstavlja osebujnu književnu pojavu u hrvatskoj književnosti te se ističe kao inaugurator egzistencijalističke književne struje u 20. st. (Milanja 2000: 684, 2012: 201). Radi se o intelektualističkoj prozi čija je poetika određena preispitivanjem svrhe čovjekova postojanja s temama kao što su: „problem čovjeka pred licem vječnosti, (be)smisao ljudske egzistencije, tragika ljudske osamljenosti, nemogućnost komunikacije s vanjskim svijetom, bezavičajnost modernog čovjeka, osobna i društvena otuđenost, sloboda pojedinca u vezi sa slobodom Drugoga, problem angažmana i odgovornosti (osobne i kolektivne), psihologija poraza” (Nemec 2003: 101). Promjene su se, osim na sadržajnom, dogodile i na izražajnom planu pa je u skladu s antimimetičkim impulsom fabula podređena analizi nutarnjeg stanja likova koja se ostvaruje uz pomoć poetiziranog jezika. Kako sam autor navodi (Pavletić 1995: 271), u njegovim djelima postoji graduirana radnja, ali ona nije u prvom planu jer je podređena karakteristikama u određenim odnosima i atmosferi. Tako je Šegedin najavio zahtjev za intelektualističkom književnošću koja bi se suprotstavila socrealističkoj utilitarnoj i mimetičkoj književnosti kojoj je politički kriterij bio važniji od estetskog. Svoje ideje ostvaruje u brojim pripovijetkama i romanima od kojih se ističe trilogija *Djeca božja* (1946.), *Osamljenici* (1947.) i *Crni smiješak* (1969.). Njegovo suprotstavlanje ideologiziranoj socrealističkoj

¹ ORCID: 0000-0002-7571-7765

prozi nije prošlo nezapaženo² pa su ga optuživali da je tražio „samo ono, što je ružno, ogavno, gnjilo, on je izobličio jedno selo do sasvim neljudskih oblika, lišio ga svega što je humano i pozitivno...” (Gamulin prema Jelčić 2004: 455), a spočitavali su mu i odabir tema „koje ne raspoložu potencijalnim mogućnostima umjetničkog stvaranja” (Šinko prema Jelčić 2004: 455). Također, optuživali su ga za naturalizam, subjektivnost i prikazivanja iznakažene, a ne prave stvarnosti (Šinko 1947: 408), iako je stvarnost pojam oko čijega je značenja teško postići konsenzus. Ipak, istina je da je Šegedinov kronotop korčulanskog Žrnova koje se javlja kao mjesto radnje u *Djeci božjoj*, sastavni dio realnog Žrnova, iako se na trenutke čini da je autor debelim staklom odijelio ta dva Žrnova (Jeličić 1953: 176). Prema analogiji, rodne uloge koje se opisuju u tom romanu u određenom dijelu korespondiraju sa stvarnom situacijom tog vremena u Žrnovu³.

U fokus svojeg romana Šegedin je stavio psihološki profil i misli dječaka Petra Stakana koji zbog seksualnog sazrijevanja dolazi u sukob sa zaostalom patrijarhalnom sredinom korčulanskog sela Žrnova čiji su glavni predstavnici obitelj u kojoj živi te institucije poput Crkve koja u to vrijeme i u tom mjestu predstavlja državu. Žrnovo je u romanu predstavljeno uz pomoć niza opozicija kao što su tjelesno/duhovno, profano/sveto, božje/đavolje, pojedinačno/kolektivno, kulturno/prirodno, a u pozadini se naziru i dihotomije između javnog i privatnog, muškog i ženskog. Žrnovo je opisano kao zaostala biblijska sredina puna zakržljaliosti, mrakova, predrasuda, ukalupljenosti (Jeličić 1953: 178). U takvoj atmosferi djetinjstvo ne može napredovati neometano i seksualni razvoj ne može proći bez ograničenja koja nameće pomalo zaostala sredina. Zbog svega toga dječja je psiha opterećena, a uzroci oboljenja nalaze se u vjekovnoj opterećenosti sredine u koju je lice ukalupljeno, ali isto tako „kreirano lice stvara atmosferu, koja daje i ljudima i prizorima ono bolesno, sablasno bljedilo” (Isto: 180). Brojni kritičari istaknuli su važnost patrijarhalne sredine kao mjesta radnje; Miodrag Bogičević (1961:199) ističe kako u tom romanu prevladava osjećaj straha povezan s primitivizmom i religijskom mistikom provincijskog Žrnova; Radovan Vučković (1961: 168) naglašava kako ostatci

² Poznata su tri Šegedinova angažirana politička istupa; prvi se dogodio 1949. na poznatom Kongresu književnika Jugoslavije u Zagrebu kad je prije Krležina ljubljanskog referata kritizirao ukalupljenu socrealističku književnost s mimetičkim impulsom, drugi se dogodio 1971. kada je napisao esej *Svi smo mi odgovorni*, a treći 1991. kad je pred zagrebačkim Domom JNA zajedno s Vladom Gotovcem govorio o agresiji JNA na Hrvatsku (Milanija 2000: 684).

³ Realna veza sa sredinom baza je za kreiranje sredine kakvom je slobodno lice u Šegedinovu romanu doživljava (Jeličić 1953: 179).

primitivizma i sputavanja u dalmatinskom selu remete tamna žarišta seksualnosti; Predrag Palavestra (1960: 136) tvrdi kako je u piščevu zavičaju prisutan „primitivni mentalitet” i „patrijarhalno vaspitanje”; Cvjetko Milanja (2009: 20) uočava kako je u romanu kulturološko-civilizacijska sredina „zapadnoeuropski, kršćanski, patrijarhalni društveni model”. Za razliku od toga, Ana Dalmatin (2011: 80–81) mišljenja je da je Stakanova obitelj „iako formalno patrijarhalna, u novom vremenu izgubila svoja supstancijska odredjenja i prepustila pojedinca njegovoj vlastitoj sudbini”. Upravo u tom odstupanju od patrijarhalnog sustava vidi se revolucionarnost Šegedinova diskursa, u kojem je naglašena ambivalentnost rodni uloga, uz čiju se pomoć osporava diskurs institucionalne ideologizacije⁴.

Slika disfunkcionalne patrijarhalne obitelji u Šegedinovu je romanu povezana s pojavom Prvog i Drugog svjetskog rata te sa svjetskom ekonomskom krizom zbog koje su mnogi Primorci emigrirali preko mora⁵. Milanja (1987: 287) ističe da je razdoblje u kojem Šegedin piše nemoguće shvatiti bez analize političke situacije u Europi i bez analize ideologije, a ovdje dodajemo da je u tu ideologiju uključena i rodna problematika i to zato što žene predstavljaju „prijetnju političkom poretku” (Pateman 1998: 12), ali i zato što je patrijarhat jedan oblik političke moći (Pateman 2000: 33). Za Millet (2003: 23) termin politika označava odnos zasnovan na moći uz pomoć koje jedna skupina ljudi kontrolira drugu te pokušava dokazati da je spol kategorija s političkim implikacijama. Nejednaka raspodjela društvene moći na štetu ženskog roda uvjetovana je, prema Millet, sociološkim, klasnim, ekonomskim i obrazovnim elementima, silom, antropološkim elementima (mit i religija), psihološkim elementima. Za potrebe ovog rada analizirat će se odabrani elementi uz pomoć analize muško-ženskih odnosa u obitelji Petra Stakana, Ivana Mame, njegove supruge i ljubavnice, don Petra i njegove sestre Marcele, Musinice i njezina supruga Bute. Analizom se želi pokazati da je u *Djeci božjoj* naznačen ambivalentan položaj žena u obitelji koja, iako ukalupljena u zaostalu sredinu, nije

⁴ Milanja (1987: 308–309) je primijetio da se u odnosu među određenim likovima, točnije u ljubavnom trokutu koji čine Stakanov stric Ivan Mame, njegova žena Šainka i njegova ljubavnica Tepirka, erotska tjelesna žudnja javlja kao alternativni govor koji osporava diskurs institucionalne ideologizacije. Taj je element u djelu samo natuknut, no upravo se u tim tek naznačenim elementima, koje bismo uvjetno govoreći mogli nazvati pukotinama, prikazuje sukob i proturječne značenja (Eagleton prema Moi 2007: 133).

⁵ O tim pojavama piše Vera St. Erlich (1971) koja zaključuje da su povijesni udarci poput ratova i ekonomskih kriza rušili patrijarhalni sustav, da je emigracija dovela do tragedije osamljenih žena i odsustva muškaraca, a priliv dolara nastavio je razgrađivati patrijarhalni sustav.

više patrijarhalna, a na važnost rodne problematike upozorava se jer je ona ključni dio značenjskog sloja romana⁶.

Ideološki i biološki elementi

Vjeran Katunarić (1984: 51) definira patrijarhat kao „središnju kategoriju feminističkog pristupa društvenoj strukturi”, dok Carole Pateman (2000: 33) isti pojam definira kao jedan oblik političke moći i dominacije koju muškarci ostvaruju nad ženama, a zapravo je riječ o muškosti i ženskosti. Spolna politika, prema Millet (2003: 26), postiže se dobrovoljnim pristanakom uz pomoć socijalizacije obaju spolova za temeljnu patrijarhalnu politiku s obzirom na temperament, ulogu i status, pri čemu se temperament odnosi na oblikovanje osobnosti uz pomoć stereotipnih osobina kao što su muškost i ženskost, utemeljenih na potrebama i vrijednostima dominantne skupine. To bi značilo da je društvo ženskom spolu dodijelilo rodnu ulogu koja podrazumijeva usluge u domaćinstvu i skrb o djeci, dok je muškom spolu dodijelilo ostatak ljudskih postignuća, interesa i ambicija. Filozofi Jean-Jacques Rousseau i Georg Wilhelm Friedrich Hegel isključili su ženu iz javne sfere i zatvorili je u „skrovitost prirodnog svijeta obitelji” (Pateman 2000: 131). Muškarci sudjeluju u javnoj sferi u kojoj su moguća postignuća, a žene su ograničene na privatnu, kućnu sferu i to nema veze s biološkim razlikama između muškaraca i žena. Rodne uloge i ponašanje koje se očekuje od muškaraca i žena nisu rezultat bioloških karakteristika, već se uče od najranijeg djetinjstva. Rod je društveni, kulturološki i psihološki fenomen koji sačinjava otvorena mreža društvenih, psiholoških i kulturoloških odnosa, dinamika, praksi, identiteta, vjerovanja (Chodorow 1989: 5). U praksi se to očituje tako što se dječaci i djevojčice potpuno drugačije odgajaju što što za posljedicu ima da muškarci i žene postaju dvije različite kulture. Ženski se identitet dodjeljuje, a muški se postiže pa tako žene ispunjavaju svoju ulogu postojanjem, a muškarci činjenjem (Isto: 33). Iako su kućna (privatna) i javna sfera odvojene i suprotstavljene, one su i nerazmrsivo povezane (Pateman 2000: 115), a rodne uloge osim nedostataka uključuju i prednosti za žene (Chodorow 1989: 5).

Složena struktura muško-ženskih odnosa i razlika nalazi se u pozadini crtanja psihološkog stanja likova u Šegedinovu romanu *Djeca božja*.

⁶ Važno je istaknuti da se ovaj rad ponajviše oslanja na feminističku kritiku (Millet, Chodorow, Pateman), a feministička kritika nije termin koji bi se mogao jednoznačno odrediti jer se sastoji od brojnih pravaca pa tako obuhvaća i psihoanalitički pristup. Feministička kritika temelji se na analizi Freudovih stavova o spolu i rodu i kreće se od prihvaćanja do potpunog odbacivanja nekih od tih stavova. Zbog toga je pri promatranju muško-ženskih odnosa u navedenom književnom djelu teško izbjeći Freudovo ime.

Prije svega se to odnosi na odgoj i sazrijevanje muške i ženske djece jer djevojčice identitet ostvaruju uz pomoć identifikacije s majkom, a dječaci mušku ulogu uče poricanjem afektivnog odnosa prema majci. Od malog Petra Stakana sredina i obitelj u kojoj živi očekuju da seksualno sazrije potiskujući tabuizirane seksualne nagone, a djetetovu slabo razvijenom umu za suzbijanje nagona potrebna je stvarna strepnja i strah od autoriteta (Fromm 1980: 98). Autoritet bi mu prije svega trebali predstavljati muški članovi obitelji, ali svi su oni na neki način odsutni; otac mu je umro, djed se tek uzgred spominje jer glavnu ulogu u obitelji ima baka, stric Antunica slab je i bolestan, a stric Ivan Mame dezerter je, iako mali Petar za njega primjećuje: „Kako je samo velik stric Ivan i kako psuje, a nije ga strah; ta on je vojnik i bio je u Galiciji” (Šegedin 1964: 117). U navedenom citatu jasno se vidi kako dječak muškost izjednačava s psovanjem, grubim ponašanjem i hrabrošću. Budući da nema muškog autoriteta u obitelji mali Stakan pod pritiskom je vršnjaka koji od njega očekuju da, poput njih, zadovolji svoje seksualne nagone masturbirajući. Seksualne misli imao je prema vlastitoj rodici, učiteljici, majci vršnjaka Mike, ali i prema vlastitoj majci. Žene u obitelji poput majke i tete zbog toga nisu s njim htjele razgovarati, a muškarci su, kako je već navedeno, uglavnom odsutni. Predstavnik autoriteta je i don Petar koji se s malim Stakanom želio obračunati u propovijedi, a s djevojčicom Anicom, s kojom je mali Stakan navodno zgriješio, odlučio se obračunati licem u lice. Time se implicira da društvo i institucije vlasti „grešno ponašanje” puno više zamjeraju djevojčicama nego dječacima. Svećenik je nad djevojčicom proveo ispitivanje koje je graničilo s inkvizicijskim postupkom protiv vještica. Djevojčica je bila nesigurna, a svećenik se ponašao kao gospodar te je uživao u svojoj dominaciji toliko da je „otvoreno požalio što je djevojčica bila nevina, što nije učinila ono kako je on očekivao” (Isto: 37). Iako je on bio „onaj koji je pitao, koji je vladao, onaj koji je mogao!” (Isto: 40). Djevojčica ga je u konačnici nadmudrila uz pomoć njegove sestre Marcele koja ju je branila. Njih dvije predstavljaju ono što Pateman u istoimenoj studiji iz 1998. naziva „ženskim neredom” jer mu svojom podrivačkom silom i inteligentnim snalaženjem ruše autoritet. Najbolji dokaz za činjenicu da Marcela svojem bratu ruši autoritet nalazi se u jednom od don Petrovih unutarnjih monologa nakon razgovora s djevojčicom: „Ljutio se na ovu glupu ženu koja mu samo ruši autoritet; upravo ga oko srca zazebe na pomisao koliko mu je ona već naškodila. Koliko je toga u ovaj čas izgledalo srušeno u njemu...” (Isto: 39). Don Petar je među mještanima slovio kao moralni autoritet i predstavnik Crkve, a sestra je taj autoritet dovela u pitanje tako što je djevojčici pomogla i prekinula suđenje u kojem je on uživao.

Odvojenost muškog i ženskog svijeta u *Djeci božjoj* vidljiva je čak i u crtanju interijera jer su kuće i sobe u njima bile odvojene na muške i ženske prostore. To se ponajbolje vidi u opisu sobe Stakanova strica Ivana Mame i njegove žene Šainke: „Čitav onaj dio sobe koji je zatvarao krevet i vrata pripadao je njegovoj ženi, ona je tu držala svoje stvari. Nikada se nijesu dijelili, ali, eto, i on i ona su znali da taj dio pripada njoj, a prostor s druge strane kreveta da pripada njemu” (Isto: 97). Druga je opisana soba ona koja je pripadala majci malog Stakana i u kojoj su njih dvoje zajedno spavali. U toj sobi dominirali su simetričnost i ženski predmeti poput porculanske madone, svijećnjaka, vaza, skupocjene komode i ogledala jer mu otac nije bio živ⁷. Odvojenost muškog i ženskog prostora metafora je za podijeljenost rodničkih uloga i činjenicu da se u psihi djevojčice taloži mnogo više zabrana (Katunarić 1984: 80), što što uzrokuje puno veće frustracije kod žena. Zbog nesposobnosti sublimiranja strasti, žene su u stanju trajnog nereda koji u *Djeci božjoj* kulminira u sceni Marceline rastrojenosti kojoj prethodi stanje dugotrajne seksualne frustracije. Marcela se u svojoj neostvarenosti i osamljenosti zaljubila u sakristana kojem je sitnim znakovima implicirala da poduzme akciju, ali kako je on nije shvatio, ona je bespomoćno naglasila da je inicijativa za muške (Šegedin 1964: 56–57)⁸. Budući da sakristan nije ništa poduzeo, Marcela se potpuno razočarala, odbacila je vlasulju kao znak ženskosti, ali i ženske manire pa je počela psovati i razbijati svetačke slike izražavajući tako svoj bunt protiv kulture i vjere koje su je ograničile. Freud je istaknuo da društveni običaji prisiljavaju ženu na pasivne situacije (Matijašević 2006: 92) u kakvoj se i Marcela našla te stoga, prema Freudu, pate od zavisti na penisu koja može dovesti do neuroze kao što je to slučaj u Marcelinu primjeru.⁹ S tom Freudovom

⁷ U djelu se nalgašava da ženski predmeti, poput češlja kojim učiteljica navodno češlja genitalije ili haljina koje pokrivaju ženske spolne organe, fasciniraju dječake koji povremeno imaju pristup, inače skrivenom ženskom svijetu.

⁸ Muško-ženske uloge u slučaju Marcele i sakristana impliciraju se u opisima Marcele kao domaćice koja sakristanu sprema večeru pokazujući mu da može biti dobra žena, a on za to vrijeme čeka da obavi jedini zadatak koji mu je društvo dalo: da zvonu. Sakristan je zbog svoje slabunjave pojave bio omalovažavan pa ga je bilo kakva pogreška mogla stajati odbačenosti od osuđujećeg kolektiva.

⁹ Chodorow (1989: 41) tvrdi da na djevojčice mnogo više utjecaja ima otkriće da muškarci kontroliraju svijet nego spomenuto otkriće s penisom. Kad jednom izađu iz ženskog kruga u kojem su se odvijale igre oko vlasti, djevojčice vide da u društvu glavnu riječ imaju muškarci. Dok je Marcela nastojala zadovoljiti društvo i lijepo se ponašala, bila je omiljena u društvu i bila je uzor sakristanu i čitavu selu: „On ju je držao ozbiljnom, starijom i osobito pobožnom ženom koja nikad ne bi mogla učiniti neko zlo... Žene su od nje

tvrdnjom nije se lako u potpunosti složiti, ali moguće ju je djelomično prihvatiti ako kažemo da se radi o metaforičkoj zavisti na činjenici da muškarci u društvu imaju pravo na aktivnost, a žene su, iako sposobne, ograničene na pasivnost. Marcelu u stanje bjesnoće ne dovodi samo činjenica da sakristan nije sposoban shvatiti njezine suptilne poruke, već i činjenica da se ona kao žena mora kontrolirati i ne smije poduzeti akciju jer je aktivnost u društvu rezervirana za muškarce. Dakle, ne radi se o doslovnoj zavisti na penisu, već o razočaranosti činjenicom da muškarci vode glavnu riječ iako su žene često sposobnije od njih. Marcelina ličnost jedna je od kompleksnijih u romanu i puna je kontradiktornosti jer je odlikuje inteligencija uz pomoć koje je rušila muški autoritet i dominirala, ali je bila ograničena odgojem i sputavajućim društvenim normama protiv kojih je u konačnici izgubila bitku i život. Marcelino mahnitanje moglo bi se protumačiti kao očajnički čin usamljene žene, ali da je ono više od toga, pokazuje i promjena na don Petru nakon njezine smrti. Don Petar je shvatio da je teatralnoj sceni nazočio nepozvani svjedok za kojeg se bojao da bi to mogao ispričati, pa je nakon sestrine smrti postao nepovjerljiv, što dokazuje sljedeći citat: „Sve je oko sebe gledao s nekim tragičnim nepovjerenjem. Činilo se kao da je uvijek spreman na skok u stranu, kako bi se od nečega obranio... Ta vječna napetost dovodila ga je u situacije vrlo nezgodne: vidio je neprijatelje ondje gdje ih nije bilo...” (Šegedin 1964: 205–206). Iako don Petrovo mjesto u lokalnoj hijerarhiji nije bilo narušeno, on se bojao da bi se to moglo dogoditi ako netko ispriča detalje o Marcelinoj smrti. Time ga je sestra, koja je do trenutka mahnitanja u kojem je psovala i prostačila, bila oličenje pristojnosti i lijepog ponašanja, stavila u nezgodan položaj jer se uvijek morao pitati hoće li netko izdati njihovu tajnu i narušiti sliku i ugled koji je on u maloj lokalnoj sredini uživao.

U *Djeci božjoj* prisutna je slika žena kao suparnica koje se međusobno nadmeću i vrijeđaju, pa tako upravo žene reproduciraju predrasude povezane s usmenim predajama i mistikom prisutnom u maloj sredini. To je zato što prihvaćaju vrijednosni sistem koji im nameću muškarci, uče odmalena ponašanje koje od njih društvo očekuje i interioriziraju pravila koja im se nameću.¹⁰ Tako primjerice staru Anzulu u romanu nazivaju

jako mnogo naučile, recimo, kako se pristojno drže ruke u crkvi, kako se gospodski lupa u prsa... Čitava njena ličnost je sagrađena, udešena po moralnim zakonima...” (Šegedin 1964: 54–55). Svoje nezadovoljstvo pristojnim odgojem koji od žena traži pokoravanje i pasivnost, Marcela je pokazala histeričnim napadom koji predstavlja njezin bunt.

¹⁰ Chodorow (1984: 112–113) zaključuje kako se nejednakost među spolovima proizvodi sociološki, psihološki i kulturalno od strane ljudi koji žive u i stvaraju društvene,

štringom zato što je gluha i ne govori, a Čintru nazivaju vješticom jer se nije udala, Tepirkina pojava izaziva nelagodu među ženama jer se za nju govori da je ljubavnica Ivana Mame. Žene jedne drugima nanose čitav niz verbalnih uvreda iako ponekad i iz njih progovara gorčina zbog nepravde jer se muškarcima dozvoljava ono što ženama ne bi prošlo. Tako Petromila govori da glavar obitelji Veliškihine krađe i ne sude mu, a Burićetu su uhvatili i javno ponizili: „A po gospodina, glavar je po noći nosi na vriće i njemu niko ništa, a ona sama s petero dice i muž u ratu...” (Isto: 23). U postupku karnevalizacije sve se izvrgava ruglu i vrijednosti se u uličnom teatru Žrnova izvrcu pa se scena javnog poniženja kradljivice Burićete pretvara u komediju u kojoj je uzdrman autoritet vlasti. Vođenje Burićete prekida se trkom sparene magaradi uslijed čega svi zaborave na Burićetu: „Ona je ostala sama s glavarem bijednim i bijesnim, jer se eto čitavo njegovo djelo srušilo, izgubilo je značenje, vlasti je potpuno pao ionako uzdrman autoritet... Sve se izvrglo ruglu!” (Isto: 305). Umjesto žene na kraju je ponižen muškarac koji je u ovom slučaju predstavljao vlast. U površinskoj strukturi značenja romana dominira patrijarhalni sustav zaostale sredine u kojoj su žene neprijateljice jedne drugima, ali u dubinskoj strukturi romana taj sustav više ne funkcionira jer ga ruše upravo žene; crkveni autoritet ruši Marcela, a državni Burićeta uz pomoć sparene magaradi.

Sociološki elementi

Katunarić (1984: 14) ističe da je osnovni sistem nejednakosti porodica jer ona prema Comteu počiva na jednakosti među braćom, odnosu poštovanja između djece i roditelja, ali i na odnosu autoriteta i poslušnosti između muškarca i žene. Prema Freudu, obitelj je psihološka agentura društva, a doživljaji ranog djetinjstva odlučujući su u oblikovanju karaktera pa je razvoj dječje psihe uvelike povezan s odnosima osjećajnosti prema roditeljima (Fromm 1980: 85). Patrijarhalni odnosi zapravo su obiteljski odnosi jer upravo je obitelj, zajedno s očevim autoritetom, bila model i metafora za razne odnose moći i vlasti (Pateman 2000: 36–37). Millet (2003: 3) obitelj definira kao glavnu instituciju patrijarhalnog sustava i kao patrijarhalnu jedinicu unutar cjeline. Dalje objašnjava kako obitelj posreduje između pojedinca i društvenih struktura te provodi kontrolu i prilagodbu tamo gdje su politički i drugi autoriteti nedovoljni. Služeći kao agent šireg društva, obitelj ne samo da ohrabruje vlastite članove da se prilagode

psihološke i kulturalne svjetove, a žene sudjeluju u tim svjetovima i ideologijama čak i onda kada imaju slabiju moć i pristup kulturalnoj hegemoniji. Ovu tezu najbolje ilustrira primjer žena iz *Djece božje* koje u stvranju nejednakosti sudjeluju tako što ogovaraju jedne druge i časte se međudobno pogrdnim riječima.

i konformiraju, nego djeluje i kao jedinica vlasti patrijarhalne države koja vlada svojim građanima posredstvom svojih (obiteljskih) muških glava (Isto). Patrijarhat osigurava ocu gotovo potpuno vlasništvo nad suprugom ili ženama i djecom, uključujući fizičko nasilje pa i mogućnost ubojstva ili prodaje. U *Djeci božjoj* nekoliko je ključnih obitelji: prvu čini disfunkcionalna patrijarhalna obitelj malog Stakana, drugu čini ljubavni trokut između dječakova strica Ivana Mame, njegove supruge Šainke i ljubavnice Tepirke koji predstavljaju alternativu patrijarhalnoj obitelji rušeći institucionalnu ideologizaciju, obitelj koju čine svećenik don Petar i njegova sestra Marcela koja mu ruši autoritet te Musiničina obitelj u kojoj se javlja sadomazohistička autoritarna simbioza između Musinice, njezina supruga i sina.

Kod dječaka Petra Stakana odvija se proces spolnog sazrijevanja nakon što je kao malo dijete prošao fazu Edipova kompleksa u kojoj se trebao suočiti s prijetećom nadmoćnošću oca i vlastitim incestuoznim željama prema majci, no u njegovu slučaju to nije bilo tako jer mu je otac zbog smrti trajno odsutan¹¹. Kako u njegovu slučaju nema pomoći od Nad-Ja i autoriteta u figuri oca¹², dolazi do psihičkih problema zbog kojih dječak počinje vjerovati da je opsjednut đavlom i da se treba iskupiti razapinjanjem na križu. U djelu se često prikazuju dječakovi psihički nemiri pa u jednom od takvih stanja on zamišlja „gdje baka loži oganj” (Šegedin 1964: 174), a svi u selu komentiraju kako se u kući Stakanovih jede kruh. Ta slika nabijena je simboličkim značenjem jer dolazi nakon otkrića da njegova majka krade kruh kako bi ga prehranila, čime pokazuje aktivnost koja je u patrijarhalnoj obitelji bila rezervirana za muškarce, ali i zato što

¹¹ Odsustvo muževa koji su umrli ili emigrirali javlja se kao lajtmotiv u egzistencijalističkim romanima pa je, osim u Šegedina, motiv prisutan i u Desničinu romanu *Proljeća Ivana Galeba* (1957.), i to zato što je upravo u tome ključ nevolje s otuđenošću i identitetom senzibilnih intelektualaca, koji su glavni junaci takvih romana. Djetinjstvo Ivana Galeba i Petra Stakana obilježeno je odsustvom oca, a prema Šegedinu „djetinjstvo je neiscrpno nalazište autentičnih dodira čovjeka sa svijetom” (Pavletić 1995: 268).

¹² Matijašević (2006: 109) naglašava da Chodorowa trajnu odsutnost oca smatra konstantom jer se muškarci poistovjećuju s rodnom ulogom, a žene s roditeljskom ulogom. U ovom romanu otac nije odsutan kako bi bio aktivan u javnom životu, već zato što je umro. Dječakova majka preuzima aktivnu ulogu, ali joj druge žene zamjeraju da se ne zna pobrinuti za sina, a nakon što ga udari grom spočitavaju joj: „Oli su za tebe bila dica!... Ti si maćeha, a ne mat...” (Šegedin 1964: 201). To je zato što majke, jer to društvo od njih očekuje i traži, dječake odgajaju drugačije od djevojčica. Dječak uči svoj rodni identitet poričući majku i ženskost, a zbog prvenstva majke u ranoj dobi i odsutnosti muških figura s kojima bi se mogao identificirati, učenje o tome što je muškost podrazumijeva učenje kako ne biti žensko i ženstven (Chodorow 1989: 109).

je oganj simbol obitelji, a pali ga baka, a ne djed. To bi značilo da su u njevoj obitelji aktivne žene, one se brinu za ekonomski status i drže kućnu blagajnu pa tako Musinica dolazi prositi od njezove bake, a ne od djeda. Zanimljivo je da se figura djeda nalazi u pozadini jer ga dječak spominje, ali on u romanu ni u jednoj sceni nema glasa, za razliku od bake. S jedne strane, to je povezano s novom gospodarskom i društvenom situacijom vezanom za rat, koja je utjecala i na strukturu patrijarhalne obitelji, a s druge strane s činjenicom da postoji mogućnost da u Hrvatskom primorju autoritet muža nikada i nije bio tako velik kao u krajevima pod orijentalnim utjecajem (St. Erlich 1971: 219). U patrijarhalnom sustavu „ženino je *carstvo obitelj*, a ona *caruje* tako što izvršava zapovijedi” (Pateman 2000: 104), no u Stakanovih to nije bio slučaj jer žene imaju autoritet (baka), brinu se o ekonomskom statusu obitelji i nisu poslušne svojim muževima, što je vidljivo na primjeru Šainke.

Unatoč tome što je Ivan Mame okarakteriziran kao „najbljeđa, najviše papirnata figura ove proze” (Jeličić 1953: 182), ipak su odnosi između njega, njezove supruge i ljubavnice ilustrativni primjer već spomenute tvrdnje da u Primorju možda autoritet muževa nikada i nije bio toliko jak. Prema Pateman (2000: 130), biti supruga znači pružati određene usluge mužu na njegovu zapovijed pa se tako bračni ugovor i podređenost žene ne mogu shvatiti bez spolnog ugovora. No, u braku Ivana Mame to nije bilo tako jer mu je supruga uskraćivala seksualno pravo i nije se pred njim htjela niti svući. Također mu je pred znanim i neznanim osobama rušila autoritet prigovarajući mu da je opljačkao mrtvog brata i da ima ljubavnicu, što se najbolje vidi u sljedećem citatu: „A svoga brata ni pusti da se mrtav ohladi, nego mu je kra prstenje iz ruka i žepe mu obahodi... Grišino, ni te sram prid bogon i judima? Jesi bi u nje, poštene žene, poštene čoviče!” (Šegedin 1964: 94–95). Umjesto patrijarhalnog prava poslušnosti i pružanja seksualnih usluga supruhu, u Maminu braku supruga je iskorištavala svoje pravo da ga psuje (Isto: 100). Opadanje autoriteta muža vidi se u tome što mu žena češće odgovara u prepirkama (St. Erlich 1971: 217). Ljubavnica Tepirka primjer je onoga što St. Erlich (Isto: 287) naziva patnjom osamljenih žena čiji muževi emigriraju u Ameriku i Australiju i čine od njih bijele udovice, a sama pojava emigracije doprinosi razgradnji patrijarhalnog sustava. Između Mame, Šainke i Tepirke prisutno je fizičko i psihičko nasilje; prvo Šainka po licu ogrebe Tepirku kako bi je kaznila, nakon toga Mame vuče svoju ženu za kosu i ruku kako bi je izveo iz Tepirkine kuće, a onda Mame pokuša silovati Tepirku iz ljubomore prema seoskom učitelju, ali i zato što mu i Tepirka počne uskraćivati seks. Dok Mame Tepirku optužuje da lovi učitelja, ona njega tjera da ide svojoj ženi i tako se u njemu

javlja povrijeđeni ponos: „Mame je bio povrijeđen, on ju je morao savladati. Riječi mu nijesu padale na um, sve se u njemu pokoravalo više želji za podvrgavanjem i svladavanjem onoga tko mu se suprotstavio nego pohoti” (Šegedin 1964: 238). Na kraju Tepirku od silovanja ne spašava učitelj nego njena slijepa svekrva, koja Mamu udara štapom izvrgavajući ga ruglu i rađeći od njega još veću karikaturu. Na simboličkoj značenjskoj razini teksta ovaj čin opet upućuje na nadmoć i aktivnost žena koje se same snalaze u nepredviđenim situacijama poput ove.

Obitelj, društvo i država čine tri međusobno povezane patrijarhalne jedinice, a u većini patrijarhata to je dovelo do dodjeljivanja religijske potpore tvrdnjama kao što je kršćansko učenje da je otac glava obitelj (Millet 2003: 33). Čini se da je i Bog na strani patrijarhata, a jedan od njegovih najdjelotvornijih čimbenika kontrole jest moćni karakter njegovih doktrina, kao što su priroda i porijeklo žene te pripisivanje njoj samoj opasnosti i zala koji imaju veze sa seksualnošću (Isto: 51). U *Djeci božjoj* predstavnik kršćanske religije jest don Petar, čiju obitelj čini isključivo njegova sestra Marcela s kojom živi te se njih dvoje često ponašaju kao supružnici. U već spomenutoj sceni psihičkog rastrojstva Marcela brata zamijeni za sakristana i ovije mu ruke oko vrata, a on ju, osjećajući gađenje i bojeći se incestuoznih primisli, odgurne od sebe (Šegedin 1964: 68). Nešto prije te ključne scene don Petar je zaključio kako: „Crkva mora vladati!” (Isto: 62). Ironija je u tome što don Petar kao predstavnik Crkve nije mogao ovladati ni vlastitom sestrom čije je histerično ponašanje doživio kao porugu. U Marcelinoj ličnosti najbolje se ogleda podrivačka moć žena, koje predstavljaju prijetnju političkom poretku i stoga moraju biti isključene iz javnog svijeta (Pateman 1998:12). Bratov autoritarni karakter i protektorat, društveni običaji i očekivanja te nataložene seksualne frustracije glavni su razlog Marceline tajne ogorčenosti.

Najilustrativniji primjer prave patrijarhalne obitelji čine Musinica, njezin suprug Buta i njihov sin Musa. U grotesknom i pomalo teatralnom prizoru Musinica je na leđa uprtila pijanog supruga koji je povraćao i nosila ga je pred čitavim selom simbolički pokazujući svima svoj teret. Svi su je izrugivali, a ona se „pognula pod svojim teretom i odlazila teturajući” (Šegedin 1964: 107). Moglo bi se reći kako Musinica predstavlja ono što Freud naziva mazohističkim karakterom čija je težnja „da žrtvovanjem individualnosti vlastite osobe i odricanjem vlastite sreće, predaju pojedinca moći da ga u njoj, u neku ruku, rastoče i da u ovoj predanosti, koja u patološkim slučajevima ide do trpljenja tjelesnih bolova, nađu zadovoljstvo i zadovoljenje”, a njezin suprug i sin imaju sadističke težnje „da drugog učine bezvoljnim i neotpornim instrumentom vlastite volje, da

njime apsolutno i neograničeno vladaju” (Fromm 1980:114). U trenutku dok je trpjela bolove noseći muža, Musinica je uporno dozivala sina Musu koji je primjer sadističkog djeteta koje psuje i fizički i psihički maltretira vlastitu majku po uzoru na oca.¹³ Objekti sadističkih karaktera jesu žene, djeca i životinje što se najbolje vidi na primjeru Muse koji, osim majke, muči i životinje (miša). Potreba za oslobođanjem od identifikacije s majkom sprječava dječake da priznaju majku kao neovisnu osobu pa je često doživljavaju kao sredstvo, objekt ili nešto što je manje ljudsko pa je treba ocrniti, povrijediti i svladati (Benjamin 1988: 76–77). Musa svoju muškost, nadmoć i svladavanje majke pokazuje tako što je ponižava i psuje jer nije bio zadovoljan zadnjim komadom kruha koji je imala i dala ga upravo njemu. Takva vrsta pokornosti pokazuje se „kao put opravdanju za pravo na minimum ljubavi i sreće” (Fromm 1980: 127). Pripovjedač za Musinicu ističe: „Držala se tog materinskog prava tvrdoglavo, digla ga iznad svega visoko...” (Šegedin 1964: 107). Taj primjer dokaz je tezama Benjamin (1988: 78–79) da žene same prihvaćaju vlastiti nedostatak subjektivnosti, voljne su ponuditi priznanje bez da ga očekuju zauzvrat, u podčinjenosti mazohistički karakter na sebe preuzima krivnju i povredu jer se identificira sa samopožrtvovalnom majkom. Treba naglasiti da je ova najpatrijarhalnija obitelj živjela u prljavoj kućici, nalik onoj za životinje, na samom rubu sela i svi su ih doživljavali kao Druge iz čega bi se dalo iščitati da ekstremni oblik patrijarhata nije dobrodošao u toj sredini. Dok u središtu mjesta žive ponosne, prkosne žene koje su spremne prigovoriti muškarcima, na rubu živi prljava, neugledna i podčinjena Musinica.

Zaključak

U središtu značenjske strukture Šegedinova romana *Djeca božja* ne stoji samo dječak Petar Stakan i njegova svijest, već članovi njegove obitelji i mještani koji se svi bore s vlastitim demonima, a u pozadini prevladava osjećaj opće otuđenosti i „hladna jeza života” (Šegedin 1964: 280). Čini se da su mistika i biblijska aura Žrnova, u kojoj se kao neprijatelji ističu đavao, vještice, štringe i pomoritadi, samo opravdanje za činjenicu „da ljudi režu srca svoga blišnjega da bi imali zdravlja i radosti” (Isto). Površnom analizom moglo bi se ustanoviti da su muško-ženski odnosi samo manje važan dio ambijenta i atmosfere, no dublja analiza pokazala je da upravo ti

¹³ Chodorow (1989: 44) ističe da „dok se god žene ostvaruju uz pomoć djece, a muškarcu ne doprinose socijalizaciji i pružanju uzorna modela, žene će nastaviti odgajati sinove čiji će seksualni identitet ovisiti o obezvrjeđivanju ženskosti u sebi i van sebe i kćeri koje moraju prihvatiti obezvrjeđujući položaj i pomiriti se s time da će proizvesti još više muškaraca koji će nastaviti sustav koji ih obezvrjeđuje.”

odnosi doprinose sukobu između likova, da se iz njih rađaju njihove misli, koje čine srž ovog romana. U navedenim sukobima dominiraju žene koje pokušavaju nametnuti red i osporiti institucijske okvire te srušiti muški autoritet. Takve žene, čija je glavna predstavnica Marcela, predstavljaju „i red i nered, i moral i beskrajnu strastvenost” (Pateman 1998: 33). Stakanova majka dio je tog nereda jer se prlja krađuci komad kruha za svoje dijete, čime iskazuje želju za sudjelovanjem u ekonomiji kućanstva. Žene u Žrnovu pokazuju sposobnost odlučivanja i vođenja glavne riječi u kućanstvu, što se na simboličkoj razini očituje paljenjem ognja. Njihov je društveni položaj ambivalentan jer s jedne strane pokazuju samostalnost, aktivnost i želju za javnim ponižavanjem muškaraca, a s druge strane podređenost i ukalupljenost. Čini se da su zbog moći i djelovanja unutar kuće i obitelji dobile želju za javnim djelovanjem ili barem osporavanjem moći muškarcima i institucijama. Analiza romana pokazala je da je patrijarhalna obitelj u Žrnovu postala disfunkcionalna, a u manjem broju slučajeva poput obitelji Musinice i Bute patrijarhat je pokazao svoju opstojnost. Budući da ta obitelj živi na rubu mjesta moglo bi se reći da se u okviru Šegedinova romana patrijarhalna obitelj preselila se iz centra i većine u manjinu i na sam rub. Kompleksna mreža muško-ženskih odnosa povezana je sa seksualnim sazrijevanjem glavnog lika i s otuđenošću kao glavnim motivom ovog filozofski usmjerenog romana.

Literatura

- Benjamin, J. (1988). *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism & the Problem of Domination*. New York: Pantheon Books.
- Bogićević, M. (1961). Djeca straha i žudnje. U: *Izraz* 5 (2), 197–202.
- Chodorow, N. J. (1989). *Feminism and Psychoanalytic Theory*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dalmatin, A. (2011). Egzistencijalistički roman u hrvatskoj književnosti. Dubrovnik: Matica Hrvatska – ogranak Dubrovnik.
- Fromm, E. (1980). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.
- Jelčić, D. (2004). *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.
- Jeličić, Ž. (1953). *Lica i autori*. Zagreb: Kultura.
- Katunarić, V. (19+84). *Ženski eros i civilizacija smrti*. Zagreb: Naprijed.
- Matijašević, Ž. (2006). *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb: AGM.
- Milanja, C. (1987). Šegedinovi egzistencijalistički romani. U: *Forum* 1–2, 286–325.
- Milanja, C. (2000). Šegedin, Petar. U: Nemeč, K. (ur.), *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga, 684–685.
- Milanja, C. (2009). *Biće samosti ili književno djela Petra Šegedina*. Zagreb: Stajer-graf.

- Milanja, C. (2012). Šegedin, Petar. U: Visković, V. (ur.), *Hrvatska književna enciklopedija, svezak 4: S–Ž*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 201–202.
- Millet, K. (2003). *Sexual politics*. London: Virago Press.
- Moi, T. (2007). *Tekstualna/seksualna politika*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Nemec, K. (2003). *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*. Zagreb: Školska knjiga.
- Palavestra, P. (1960). Đavolsko korito nesreće i zala. U: *Književne novine* 12, 136.
- Pateman, C. (1998). *Ženski nered*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, C. (2000). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pavletić, V. (1995). *Tajna radne sobe. Razgovori o književnom postojanju*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- St. Erlich, V. (1971). *Jugoslavenska porodica u transformaciji. Studija u tri stotine sela*. Zagreb: Liber.
- Šegedin, P. (1964). *Djeca božja*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Šinko, E. (1947). Dvije knjige Petra Šegedina. U: *Republika* 3 (6), 405–409.
- Vučković, R. (1961). Priče o samotnicima. U: *Život* 10 (3), 167–171.

Dysfunctional patriarchal family in Petar Šegedin's existentialist novel *Djeca božja* (“Children of God”)

Summary

The article analyses Petar Šegedin's novel *Djeca božja* using feminist theories which entail references to Sigmund Freud's theory and present a critique of the patriarchal system, to determine the way in which gender-related questions are displayed in the narrative structure of the existentialist novel examined. Theoretical groundwork for this paper is Kate Millet's theory according to which patriarchy is based, among other things, on ideological, biological, sociological, and religious categories; these are analyzed using the examples of male-female relationships between the characters in the novel. The objective of this paper is to show the ways in which, in Šegedin's novel, the issues of sense and purpose of man's existence in a dehumanized world marked by war are examined via depiction of ambivalent relationships within the family.

Lucijana Armanda Šundov (born 1981) graduated from the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split in 2006 thus acquiring the academic title of a teacher of Croatian language and literature and English language and literature. She enrolled in the Postgraduate doctoral study program at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and defended her thesis in 2014 (“Gothic motifs in Croatian Literature”). She is currently employed as an assistant professor at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Split. She has published professional and scientific papers in the field of theory and history of Croatian literature and children’s literature.

e-mail: larmanda@ffst.hr

